

A Critical Analysis of Orientalists' Viewpoints on Islamic Hijab in the Last Century

Zahra Mohammadi¹ and Masoumeh Mohammadi²

1. Corresponding author, Department of Comparative Interpretation, Bent al-Hoda Higher Education Complex, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. Email: mohammadi1400zahra@gmail.com
2. Department of Islamic Theology, Bent al-Hoda Higher Education Complex, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. Email: mohammadi2021m@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 15 December 2024

Received in revised form 12

February 2025

Accepted 18 March 2025

Available online 04 April 2025

Keywords:

Orientalism,
Islamic Hijab, Hijab from the
view of orientalists,
dignity of woman,
harm to the soul,
role of the media in dispelling
doubts about Hijab.

ABSTRACT

Objective: Islamic clothing, especially Hijab, has been one of the most challenging issues in the history of Orientalism studies. The present study aimed to review the viewpoints of orientalists on Islamic Hijab in the last century.

Method: This research was conducted using Spragens' critical-analytical method.

Findings: The results showed that:

- The criticisms of orientalists are based on biased and ideological foundations rather than scientific and objective analyses.
- Orientalists consider Hijab a sign of backwardness of Muslim women, while it is a symbol of the religious and cultural identity of Islamic societies.
- Media are effective tools to counter negative propaganda, as they can strengthen the culture of Islamic Hijab by changing misconceptions and dispelling doubts.

Conclusion: The study proposed strategies such as indirect valuation by governments, norming, symbolizing, and justifying public opinion toward lifestyle changes to raise awareness and counter orientalists' negative views. It also emphasized the importance of using mass media to promote and institutionalize Hijab culture in the contemporary world.

Cite this article: Mohammadi, Zahra., & Mohammadi, Masoumeh (2025). A Critical Analysis of Orientalists' Viewpoints on Islamic Hijab in the Last Century. *The Islamic Journal of Women and the Family*, 13 (1), 89-105. <http://doi.org/10.22034/ijwf.2025.15191.2049>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <http://doi.org/10.22034/ijwf.2025.15191.2049>

Introduction

The Islamic Hijab, as one of the essential commandments of Islam and a symbol of identity for Muslim women, has always been the focus of attention of researchers and orientalists. This cultural-religious phenomenon, which is rooted in human nature and Islamic teachings, has undergone many changes throughout history. With the arrival of modernity in Islamic societies in the last century, the Hijab transformed from a mere jurisprudential issue into a multidimensional issue that encompasses social, political, and cultural dimensions (Hadad Adel, 2007). Orientalists have analyzed the Islamic Hijab with a mainly critical approach. Helen Watson (2003) believes that no other cultural phenomenon has been as controversial as the Hijab. From the perspective of Edward Saeid (2007), Orientalism, as a hegemonic discourse, introduces the Hijab as a symbol of backwardness and oppression of Muslim women. This is while, according to Brenner (1996), for many Muslim women, the Hijab is a symbol of cultural resistance and reconstruction of Islamic identity against the cultural invasion of the West.

A critical examination of these contradictory views constitutes the necessity of the present study. This study aims to conduct a deeper analysis of the approaches of orientalists regarding the Islamic Hijab in the last fifty years and to provide scientific solutions to answer their doubts. The main question is what arguments have orientalists used to criticize the Islamic Hijab and how can these criticisms be answered.

Method

This study was conducted using Spriggans' critical-analytical method, which is one of the qualitative methods in critical studies. Spriggans' crisis method, as a theoretical framework for the research, includes four main stages:

Identifying and describing the crisis: In this stage, the current state of Islamic Hijab and the criticisms of orientalists are described in detail. This section is based on the content analysis of orientalists' works in the last fifty years (Spriggans, 1991).

Identifying the causes of the crisis: In this section, the historical and cultural roots of orientalists' criticisms of Islamic Hijab are examined. Various factors, including Islamophobia, cultural colonialism, civilizational conflict, and misunderstanding of Islamic concepts, are analyzed (Moshirzadeh, 2010).

Drawing the desired situation: In this stage, an ideal image of the culture of Islamic Hijab is drawn based on Quranic teachings and the character of the innocents. This section includes an analysis of concepts such as the dignity of women, chastity, and the role of Hijab in social health.

Providing practical solutions: Finally, cultural and media strategies are proposed to counter the negative propaganda of orientalists. This section is organized based on communication and culture-building theories.

Research data were collected by library study and document analysis. The main sources included the works of orientalists, responses of Muslim scholars, and field research on the Hijab. The data analysis method was Spriggans's interpretive-critical method.

Results

1. Orientalists' Criticisms of the Islamic Hijab

Over the past fifty years, orientalists have raised numerous doubts about the Islamic Hijab, which can be categorized into four main areas:

1-1. Hijab and the problem of progress

Many orientalists, such as Bernard Lewis (2002), present the Hijab as a symbol of medievalism and an obstacle to the progress of Muslim women. In their opinion, the Hijab prevents women from actively participating in society and limits them to traditional roles (Al-Ameri, 2018). This group believes that Islamic societies must abandon the Hijab in order to keep pace with modern civilization. Sherry Shelfer (Safaverdi, 2010) even claims that the lives of women in Islamic countries are accompanied by systematic humiliation and violence.

Response: Statistics show that veiled women are active in the scientific, political, and economic fields in many Islamic countries. The increasing number of educated women wearing the Hijab in Western universities also refutes this claim (Al-Ameri, 2018).

1-2. Social restrictions

John Forn (1998) and other orientalists argue that the Hijab confines women to their homes and deprives them of social rights. According to them, the Hijab turns women into second-class citizens who cannot fully participate in the public areas. This view is largely based on superficial observations of Islamic societies (Al-Usaimi, 2020).

Response: Field research shows that many Muslim women choose to wear the Hijab voluntarily. Robin Wright (2003) quotes in an interview with Iranian Hijab women that they do not consider the Hijab to be a restriction, but rather call it as their free choice.

1-3. Human dignity

Some orientalists, such as those mentioned in the Shalit Report (2014), consider the Hijab to be a form of disrespect for the dignity of women. They believe that Islamic dress separates women from their human identity and turns them into passive beings. This group usually analyzes the Hijab with liberal standards of human rights.

Response: Contrary to the orientalists' claim, it can be shown that the Hijab actually protects women's dignity. In Western societies where the Hijab does not exist, women are often turned into sexual instruments (Al-Ameri, 2018).

1-4. Physical and Mental health

Lewis (1998) and some other orientalists claim that the Hijab causes psychological and physical problems for women. According to them, Islamic dress prevents the natural development of a woman's personality and the expression of her gender identity. These claims are mainly based on the assumptions of Western psychology.

Response: Studies such as the study by Asadi et al. (2018) show that Hijab is associated with increased self-esteem and mental health in women. Also, Dunkel et al. (2010) found that veiled women enjoy greater satisfaction in family life.

2. Roots of orientalists' criticism

Studies show that orientalists' criticisms of the Islamic Hijab are rooted in several factors:

2-1. Historical background

The civilizational conflict between Islam and the West, especially after the Crusades, created a negative image of Islam and Muslims in the West. These depictions were reinforced during the colonial period, and the Hijab was introduced as a symbol of the backwardness of Islamic societies (Al-Zahavi, 2014).

2-2. Political goals

Hester Eisenstein (2010) indicates how the West has used the slogan of women's liberation to justify its political interventions in Islamic countries. The ban on the Hijab in some Western countries is also part of these policies.

2-3. Cultural misunderstanding

Leila Ahmad (2015) points out that many orientalists have made incorrect judgments about the Hijab without being thoroughly familiar with Islamic culture. These misunderstandings are due to fundamental differences in the attitude towards women and family between Islamic and Western civilizations.

3. Strategies for dealing with negative propaganda

To respond to the criticisms of orientalists towards the Hijab, several strategies can be proposed:

Using the media: Using the media is essential to correctly introduce the culture of the Hijab. The agenda-setting theory shows how the media can be effective in changing attitudes (Dehshiri, 2009).

Education: Institutionalizing the culture of the Hijab through educational systems can be effective in the long term. This should be done using indirect and attractive methods (Afshar, 2014).

Family: Strengthening the family institution as the first socialization environment for children plays a key role in promoting the culture of the Hijab (Afshar, 2014).

Cultural diplomacy: Using diplomatic tools to properly introduce the Hijab in international forums can help correct its incorrect image.

Conclusion

The present study showed that orientalist's criticisms of the Islamic Hijab are mostly rooted in historical background, political goals, and cultural misunderstandings. On the contrary, the Hijab not only does not hinder women's progress, but in many cases acts as a factor in maintaining their dignity, mental health, and active presence in society. The solutions proposed in this study emphasize the intelligent use of the media, the educational system, the family institution, and cultural diplomacy. Success in this field requires long-term planning, applied research, and the participation of all cultural institutions. Future research in this area can focus on a comparative study of the Hijab in different religions, an analysis of Western media discourse about the Hijab, and field studies on the lived experience of veiled women. Such research can contribute to a deeper understanding of this cultural-religious phenomenon.

Authors' Contributions

All authors Contributed equally in the design of the study, writing the article, and editing the final versions.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors of the article would like to sincerely thank all colleagues in the Quran and Tafsir Scientific Group, as well as the Islamic Theology Scientific Group, as well as the library staff of the Bent Al-Hoda Higher Education Complex who collaborated with the authors in providing and preparing resources.

Ethical Considerations

Cases such as falsification of data, distortion of results, plagiarism, and any other unethical behavior have been strictly avoided in this study.

Funding

This study was conducted without receiving any financial support from government, commercial, or non-profit organizations.

Conflict of Interest

The authors declare that there are no conflicts of interest in connection with this study. In other words, there were no financial or personal interests that could affect the results of the study.

تحلیل انتقادی دیدگاه‌های مستشرقان درباره حجاب اسلامی در قرن اخیر

زهرا محمدی^۱ و معصومه محمدی^۲

۱. نویسنده مسئول، دانش‌پژوه دکتری تفسیر تطبیقی، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

رایانامه: mohammadi1400zahra@gmail.com

۲. دانش‌پژوه دکتری کلام اسلامی، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران. رایانامه: mohammadi2021m@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: پوشش اسلامی به‌ویژه حجاب، یکی از مسائل چالش‌برانگیز در تاریخ مطالعات شرق‌شناسی بوده است. پژوهش حاضر با هدف بررسی دیدگاه‌های مستشرقان درباره حجاب اسلامی در قرن اخیر انجام شد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۹/۲۵	روش: این پژوهش به روش تحلیلی-انتقادی اسپریگنز انجام شد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۲۴	یافته‌ها: نتایج بررسی‌ها نشان داد که: - نقدهای مستشرقان بر پایه‌های غرض‌ورزانه و ایدئولوژیک قرار دارد نه تحلیل‌های علمی و عینی؛ - مستشرقان حجاب را نشانه‌ای از عقب‌ماندگی زنان مسلمان می‌دانند، درحالی‌که این پوشش نمادی از هویت دینی و فرهنگی جوامع اسلامی است؛ - رسانه‌ها ابزار مؤثری در مقابله با این تبلیغات منفی هستند و می‌توانند با تغییر نگرش‌ها و تصورات اشتباه، فرهنگ حجاب اسلامی را تقویت نمایند.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸	نتیجه‌گیری: در این پژوهش راهکارهایی همچون ارزش‌گذاری غیرمستقیم دولت‌ها، هنجارسازی، نمادسازی، و توجیه افکار عمومی نسبت به تحول در سبک زندگی برای ارتقای آگاهی و مقابله با دیدگاه‌های منفی مستشرقان ارائه شد. همچنین بر اهمیت استفاده از رسانه‌های جمعی برای ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ حجاب در دنیای معاصر تأکید گردید.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱/۱۵	
کلیدواژه‌ها: استشراق، حجاب اسلامی، حجاب در دیدگاه مستشرقان، کرامت زن، ضرر بر نفس، نقش رسانه در رفع شبهات حجاب.	

استناد: محمدی، زهرا؛ و محمدی، معصومه (۱۴۰۴). تحلیل انتقادی دیدگاه‌های مستشرقان درباره حجاب اسلامی در قرن اخیر. *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*.

۱۳ (۱)، ۸۹-۱۰۵. <http://doi.org/10.22034/ijwf.2025.15191.2049>

© نویسندگان.

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.

مقدمه

پوشش از بدو خلقت یکی از نیازهای اولیه انسان‌ها بوده و با گذشت زمان و رشد جوامع بشری، تغییرات فراوانی در نوع و شکل آن ایجاد شده است. این تغییرات نه تنها متناسب با شرایط اقلیمی، بلکه هم‌راستا با پیشرفت تمدن‌ها و فرهنگ‌های مختلف نیز بوده است به گونه‌ای که پوشش بدن در طول تاریخ در ارتباط با آداب، رسوم و اعتقادات فرهنگی دگرگونی‌های فراوانی را تجربه کرده است. نیاز به پوشش و پرهیز از برهنگی یکی از گرایش‌های فطری انسان شناخته شده که خداوند متعال آن را در نهاد بشر قرار داده است. پوشش، شأنی از شئون انسان است که به‌اندازه تاریخ بشری و در گستره جغرافیای زمین وجود دارد. (حداد عادل، ۱۳۸۶) بررسی تاریخ نشان می‌دهد که حجاب یکی از مسائل مهم در ادیان ابراهیمی به‌ویژه دین اسلام بوده است و در تمدن‌های مختلف، بیشتر زنان هنگام خروج از خانه سر خود را می‌پوشاندند (باسکین و هد^۱، ۲۰۰۷). موضوع حجاب از ابتدای دهه نخست قرن بیستم میلادی با رواج تجدد، به یکی از مسائل جنجال‌برانگیز تبدیل شد. پیش از مواجهه سنت و تجدد، حجاب بیشتر موضوعی فقهی بود که اختلافات آن در محافل فقها محدود بود، اما با ورود تجدد، حجاب به مسئله‌ای چندوجهی تبدیل و در عرصه‌های دینی و اجتماعی مطرح شد (پاکتچی، ۱۳۹۲). هلن واتسون اظهار می‌دارد که هیچ نوع پوششی مانند حجاب این قدر مورد مناقشه نبوده است. او می‌گوید که حجاب به موضوعی جهانی تبدیل شده که مرزهای فرهنگی بین شرق و غرب و مسلمان و غیرمسلمان را درنوردیده است (واتسون، ۱۳۸۲).

با ورود مدرنیته به جوامع مسلمان، تغییرات فرهنگی و اجتماعی زیادی رخ داد و یکی از چالش‌های عمده، مسئله حجاب زنان بود. بسیاری از مستشرقان، حجاب را نمادی از ظلم به زنان مسلمان می‌دانستند و خود را در موقعیتی برتر از فرهنگ‌های مسلمانان قرار می‌دادند. (هودفار^۲، ۲۰۰۱) بیش از شصت هزار کتاب در مورد حجاب در کشورهای غربی منتشر شده است (خواجه نوری، ۱۳۹۱). در دوران پیشامدرن، حجاب در قالب مسئله اجتماعی مطرح نبود و مشکل خاصی در رعایت آن وجود نداشت (نتلر، و همکاران، ۱۳۸۰). حجاب، حکم ضروری اسلامی، نماد هویتی در کشورهای مسلمان، بازگشت به خود و بازسازی هویت فرهنگی است (برنر^۳، ۱۹۹۶).

پژوهش حاضر با هدف درپی بررسی رویکرد شرق‌شناسان در مورد حجاب و تحلیل این رویکردها در بستر تاریخ شرق‌شناسی انجام شد. همان‌طور که العصیمی و دیگر پژوهشگران اشاره کرده‌اند بازنمایی زنان مسلمان در غرب، پیشینه‌ای طولانی و نقش مهمی در تقویت استعمار داشته است. (العصیمی، ۲۰۲۰) از این‌رو، بررسی موضوع حجاب که نماد و هویت اسلامی است، ضرورت دارد. در پژوهش حاضر با استفاده از داده‌های مکتوب و به‌روش تحلیلی-انتقادی اسپریگنز، دیدگاه‌های مستشرقان درباره حجاب در پنجاه سال اخیر را بررسی و راهکارهایی برای مقابله با تبلیغات منفی آنها ارائه شد.

روش انجام پژوهش

پژوهش حاضر به‌روش تحلیلی-انتقادی (بحران) اسپریگنز انجام شد. بدین‌منظور بعد از جمع‌آوری اطلاعات به‌شیوه کتابخانه‌ای-اسنادی، داده‌ها با استفاده از روش انتقادی اسپریگنز نقد و تحلیل شد.

روش بحران اسپریگنز یکی از روش‌های انتقادی است که از دهه ۱۹۸۰ به بعد مطرح شده است. این اصطلاح در دو معنا به‌کار می‌رود: معنای خاص که شامل دیدگاه‌های متأثر از مکتب انتقادی فرانکفورت و آنتونیو گرامشی است و معنای عام شامل طیف گسترده‌ای از دیدگاه‌های انتقادی است که در مقابل جریان اصلی قرار دارند و خواستار تغییر و وضعیت موجود هستند. این دیدگاه‌ها شامل نظریه‌های خاص متأثر از مکتب فرانکفورت، پساتجددگرایی، پساساختارگرایی و دیدگاه‌های مارکسیستی و

^۱ Baskin, J. R., & Head, C.

2. Hoodfar, H.

3. Berner, S.

نومارکسیستی است. در این معنا، نظریه انتقادی تلاشی میان‌رشته‌ای در نظر گرفته می‌شود که رشته‌های مختلف را ترکیب کرده و نظریه‌ای بدیل و واقع‌گرایانه ارائه می‌دهد. (مشیرزاده، ۱۳۸۹) روش بحران اسپریگنز راهی برای فهم اندیشه است. براساس نظر اسپریگنز، هدف نظریه، فراهم کردن بینشی انتقادی از جامعه به‌منظور درک و فهم آن و رفع نارسایی‌ها و کاستی‌های موجود در جامعه است. این فرآیند از راه مواجهه با ریشه‌های بی‌نظمی و غلبه بر آنها به بازگرداندن سلامت به جامعه کمک می‌کند. نظریه بحران چهار مرحله اصلی دارد: مشاهده و شناسایی مشکل و علل مشکل جامعه آرمانی و ارائه راهکار (اسپریگنز، ۱۳۷۰). در پژوهش حاضر، حجاب و دیدگاه‌های مستشرقان با تأکید بر پنجاه سال اخیر، به‌روش جستاری بحران اسپریگنز در چهار مرحله، شامل تحلیل وضع موجود، شناسایی علل وضع موجود، جامعه آرمانی و برنامه اقدام و عملی بررسی و تحلیل شد.

چار چوب نظری و پیشینه پژوهش

۱. مفهوم‌شناسی حجاب

حجاب در لغت به معنای مختلفی از جمله پوشش، پرده، منع و آنچه که میان دو چیز واقع می‌شود، اشاره دارد (جوهری، ۱۳۷۶؛ فیومی، ۱۹۲۸) ابن‌منظور در *لسان‌العرب* حجاب را به معنای ستر می‌داند و توضیح می‌دهد که حجاب به معنای پوشش است. حجه یعنی، پوشاندن چیزی و زن محجوب، زنی است که پوشیده باشد (ابن‌منظور، ۱۹۹۵). برخی از محققان حجاب را حائلی میان دو چیز تعریف کرده‌اند که مانع تلاقی آن دو یا اثرگذاری آنها بر یکدیگر می‌شود؛ خواه آن دو چیز مادی یا شند یا معنوی یا حتی یکی مادی و دیگری معنوی باشد (مصطفوی، ۱۳۶۰). در اصطلاح فقهی، حجاب معنای محدودتری دارد و به پوشش ویژه‌ای برای زنان اشاره دارد که مانع نگاه نامحرمان به او و جلوگیری از تحریک تمایل جنسی مردان است. استفاده از واژه حجاب به جای ستر که در گذشته در میان فقها رایج بود، به‌گفته برخی محققان مانند شهید مطهری، پیشینه چندانی ندارد و اصطلاحی جدید است (شمس‌الدین، ۲۰۰۱؛ مطهری، ۱۳۷۸). واژه حجاب هفت‌بار در *قرآن کریم* به کار رفته است (ر.ک، اعراف: ۴۶؛ سراء: ۴۵؛ مریم: ۱۷؛ احزاب: ۵۳؛ فصلت: ۵؛ شوری: ۵۱). آیه ۵۳ سوره احزاب به آیه حجاب معروف است. این آیه مردان مسلمان را از رودررو شدن با همسران پیامبر (ص) منع می‌کند و نخستین مرحله تبیین لزوم پوشش زنان در مواجهه با مردان غیرمحرم است که مفهوم و حدود آن در آیات بعدی گسترش می‌یابد (سعیدی، ۱۳۷۵).

۲. مفهوم‌شناسی مستشرقان

مفهوم استشرق‌نویسی نیازمند بررسی دقیق است. شرق‌شناسی یا خاورشناسی که در زبان عربی بانام الاستشراق شناخته می‌شود در دوره‌های مختلف تاریخی و در مناطق گوناگون جلوه‌های مختلفی داشته است. نویسندگان مختلف تعاریف خاصی از این واژه ارائه داده‌اند که براساس مشاهدات و اطلاعات شخصی آنهاست. به‌همین دلیل تعاریف متعددی از این مفهوم وجود دارد. برخی از دانشمندان تدوین تعریفی دقیق و جامع از استشرق‌نویسی را دشوار می‌دانند. ادوارد سعید، یکی از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان شرق‌شناسی معتقد است که نخستین مفهومی که شرق‌شناسی در ذهن تداعی می‌کند مفهومی عالمانه و پژوهش‌گرانه است. این مفهوم هنوز هم در بسیاری از نهادهای پژوهشی و دانشگاهی رایج است. هر کسی که درباره مشرق‌زمین تدریس یا تحقیق می‌کند یا چیزی می‌نویسد، شرق‌شناس است و کاری که انجام می‌دهد شرق‌شناسی است. این مفهوم از شرق‌شناسی با مفهومی فراگیرتر مرتبط است؛ یعنی شرق‌شناسی نوعی اسلوب اندیشیدن است که برپایه تفاوت‌های هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی استوار است. (سعید، ۱۳۸۶)

۳. فرهنگ حجاب اسلامی از دیدگاه مستشرقان

اولین مرحله روش بحران به این پرسش می‌پردازد که وضعیت حجاب اسلامی در حال حاضر چگونه است؟ ابتدا باید وضعیت کنونی حجاب اسلامی بررسی شود. اولین گام برای حل یک مشکل، درک و فهم آن است. در پاسخ به این پرسش باید گفت که بیشتر غیرمسلمانان، به‌ویژه هواداران جنبش‌های دفاع از حقوق زنان، حجاب را پوششی محدودکننده، دست‌وپا گیر و نشانه‌ای از ظلم به زنان و تسلط مردان بر آنها می‌دانند (سعیدی، ۱۳۷۵). این برخورد، نتیجه دگرگونی‌هایی است که در غرب مدرن، پس از رنسانس و انقلاب صنعتی، به وقوع پیوست. در این نگرش، انسان به‌عنوان سازنده اخلاقیات خود پذیرفته می‌شود و یکی از نموده‌های آن، کنار نهادن تدریجی حجاب و پوشش دینی است که پیش‌تر نمادی از حضور دین در عرصه عمومی به‌شمار می‌رفت. (دوران، ۱۳۶۷).

فرهنگ حجاب اسلامی از منظر مستشرقان شامل نقدها و شبهاتی است که به‌طور عمده در چندین مورد خاص مطرح شده است: مضر بودن حجاب برای زنان و به‌خطر افتادن سلامت جسمی و روحی آنها، ضایع شدن حق زنان برای حضور در جامعه، حجاب و عقب‌ماندگی زنان مسلمان، حجاب و بی‌احترامی به کرامت زن، حجاب، تکلف و سخت‌گیری بر زنان و حجاب و دوری زن از خود. (العامری، ۲۰۱۸) این شبهات را می‌توان در قالب اهداف دینی، تبشیری، سیاسی و علمی دسته‌بندی کرد.

- حجاب و عقب‌ماندگی زن مسلمان: بسیاری از مستشرقان، حتی آنهایی که ادعای استشراق علمی دارند مهمترین هدف خود را آگاهی‌بخشی به زنان مسلمان می‌دانند. (العصیمی، ۲۰۲۰) به‌اعتقاد آنها، زنان مسلمان با پوشیدن حجاب عقب‌مانده‌اند و باید از این موضوع آگاه شوند. مستشرقان، زنان محجبه را زنانی عقب‌مانده و قرون وسطایی معرفی می‌کنند و وانمود می‌کنند که با کنار گذاشتن حجاب به پیشرفت و آزادی خواهند رسید (العصیمی، ۲۰۲۰؛ العامری، ۲۰۱۸). این رویکرد مبتنی بر اعتقاد به برتری تمدن غرب است و جوامع اسلامی را فاقد تمدن یا نیمه‌تمدن می‌داند (احمد، ۱۳۹۴).

- ضایع شدن حق زن از حضور در اجتماع: مستشرقان، زن مسلمان را فردی محصور در خانه و زندانی می‌بینند که این تصویر هنوز در آثار غربی و رسانه‌های آنها مشهود است. در دهه‌های اخیر، ارتباط میان حجاب و بنیادگرایی دینی بیشتر مطرح شده است. شری شلفر معتقد است که زندگی زنان در کشورهای اسلامی مخوف است و آنها در معرض تحقیر و خشونت قرار دارند (صفاوردی، ۱۳۸۹). جانفوران حجاب را مایه محدودیت و خانه‌نشینی زنان مسلمان می‌داند و آنها را شهروندان درجه‌دوم می‌خواند (فورن، ۱۳۷۷).

- حجاب و بی‌احترامی به کرامت زن: بازنمایی حجاب زنان در ادبیات غرب از اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم در قالب نمادی از حقارت و زیردستی زن مسلمان مطرح شد (العصیمی، ۲۰۲۰). پیش از این دوره، نوع پوشش زنان چندان مورد توجه قرار نمی‌گرفت.

- حجاب تکلف و مضر بر نفس و دوری از خود: برخی مستشرقان رابطه‌ای بین پوشیدن حجاب و سلامت جسمی و روحی زنان برقرار کرده‌اند و آن را عامل اصلی مشکلات جسمی زنان می‌دانند. برنارد لوئیس، یکی از مستشرقان برجسته، وضعیت زنان مسلمان را بدترین وضعیت میان سه گروه بردگان، زنان و غیرمسلمانان می‌داند و معتقد است که وضعیت زنان در جوامع اسلامی پایین‌ترین سطح را دارد (لوئیس، ۲۰۰۲). او حجاب را نمادی از این وضعیت و نبردی دائمی در نظر می‌گیرد (لوئیس، ۱۹۹۸).

۴. علل و چرایی هجمه و مبارزه مستشرقان با حجاب اسلامی

تشخیص علل نابسامانی و بی‌نظمی یکی از مراحل مهم روش جستاری اسپریگنز است. این مرحله تاحدودی از مشاهده بی‌نظمی نشئت می‌گیرد؛ زیرا مشاهده بی‌نظمی علائم مشکلاتی است که علل آنها باید مطالعه شود. نتایج مرحله تشخیص در ابتدا روشن نیست؛ زیرا مشخص کردن نابسامانی نمی‌تواند علل آن را توضیح دهد. در این مرحله، پاسخ به سؤالات مهمی مانند

«چه چیزی ناب‌سامان است» و «علل درد چیست» برای ارائه درمان و راهکار ضروری است (اسپریگنز، ۱۳۷۰). این مرحله از تحقیق ممکن است به دلیل پیچیدگی‌های موجود، موجب جدایی مکاتب مختلف فکری شود. اگر در این مرحله، علل اصلی به‌درستی شناسایی نشوند راه‌حل‌ها نیز نمی‌توانند به‌درستی طرح و مشکلات حل شوند. اسپریگنز به‌درستی توضیح می‌دهد که اگر نظریه‌پرداز در این مرحله دچار خطا شود به‌جای کاهش مشکلات، آنها را افزایش خواهد داد. همچنین، اگر برخی مسائل که حل‌ناپذیر هستند به‌اشتباه قابل‌حل تشخیص داده شوند، پیروان نظریه را به‌سوی غیرممکن می‌فرستند (اسپریگنز، ۱۳۷۰).

مقوله حجاب در جوامع اسلامی به‌دلیل سوءمدیریت فرهنگی با تزلزل‌هایی مواجه شده است. این امر با تبلیغات و سیاست‌های استعمارگران و مستشرقان مرتبط است که دشمنی خود را در عرصه‌های مختلف از جمله حجاب اسلامی ثابت کرده‌اند. باید تأکید کرد که رواج پدیده بی‌حجابی و بدحجابی در جوامع اسلامی تنها معلول سیاست‌های استعماری و استشرافی نیست، بلکه مسائل محیطی، روانی و مدیریتی نیز در این امر دخیل بوده‌اند. با این وجود، در واکنش به انتقادهای استعمارگران و شرق‌شناسان برای بسیاری از زنان مسلمان، حجاب نماد مقاومت در برابر فرهنگی است که به جهان اسلام تحمیل شده است. امروزه در میان زنان مسلمان به‌ویژه مسلمانان ساکن کشورهای غربی، حجاب نماد دین‌داری، اسلام‌گرایی و انطباق آموزه‌های اسلامی با دنیای مدرن و نفی فرهنگ غرب شناخته می‌شود. (سعیدی، ۱۳۷۵)

بررسی علل و چرایی موضع‌گیری مستشرقان نسبت به حجاب اسلامی نیازمند پژوهش‌های میدانی و انتقادی است. این بررسی‌ها نشان می‌دهد که مستشرقان اهداف خاصی را از این سیاست‌ها دنبال می‌کنند. بسیاری از شبهات و نقدهای مستشرقان بر اساس ترس از اسلام و نزاع دیرینه میان تمدن اسلامی و تمدن غربی به‌ویژه در دوره جنگ‌های صلیبی استوار است. یکی از این ترس‌ها، هراس از افزایش جمعیت مسلمانان در کشورهای غربی است، جایی که مسلمانان با حفظ هویت دینی خود توانسته‌اند تأثیر زیادی بر جوامع غربی بگذارند. (الزهاوی، ۲۰۱۴)

هدف دیگر مستشرقان و استعمارگران اسلام‌هراسی است؛ یعنی جایی که مقابله با حجاب، گام اول در پروژه اسلام‌هراسی غرب به‌شمار می‌رود، اسلام‌ستیزی ریشه‌ای تاریخی دارد. پروژه‌های جدید اسلام‌هراسی هدفمند و طراحی شده و با استفاده از ابزارهای مختلف در حال اجراست. اقدامات کشورهای غربی در محدود کردن حجاب برای مسلمانان از جمله ممنوعیت آنها در برخی کشورها و برخورد خشونت‌آمیز پلیس با زنان محجبه نمونه‌ای از این پروژه‌هاست. (صابونچی، ۱۳۹۰) برخی از متفکران مانند هستر ایسنسیتین معتقدند که نظام سلطه نوین و استعمار می‌خواهد منافع خود را در سطح جهانی گسترش دهد و از شعارهایی مانند آزادی زنان برای توجیه سلطه‌طلبی خود استفاده می‌کند (هستر، ۲۰۱۰). این دیدگاه‌ها می‌خواهند تا تعلق‌های سنتی انسان‌ها مانند دین و خانواده قطع و فردگرایی ترویج شود تا همه مردم جهان به مصرف‌گرایی بپیوندند.

تحریفات مستشرقان و سوءبرداشت آنها از جوامع اسلامی موجب ایجاد برداشت‌های غلط شده است. خانم احمد معتقد است که مسافران غربی به‌ویژه در قرن هجدهم برداشت‌های غلطی از جوامع اسلامی داشته‌اند که لیدی مری ورتلی ماتگیو به آن حمله کرده است (احمد، ۱۳۹۴). او تأکید کرد که حجاب، سرکوبگر نیست و می‌تواند آزادی را به زنان بدهد که نا شناخته باقی بمانند. اکبر احمد معتقد است که تصویر منفی رسانه‌های غربی از زنان مسلمان نتیجه نظریات زن‌ستیزانه و تحریف شده است (احمد، ۱۹۹۲).

۵. حجاب اسلامی به‌مثابه فرهنگ مطلوب اسلامی زنان

بازسازی ذهنی و تصویر جامعه آرمانی یکی از مراحل مهم در روش اسپریگنز است. اگر نتوان فرهنگ حجاب اسلامی را به‌درستی در جامعه اسلامی ترسیم کرد یا اگر جامعه اسلامی در پیاده‌سازی آینده‌ای که تصویر شده است و پاسخ‌گویی به شبهات

مستشرقان و استعمارگران کوتاهی کند آنگاه سرنوشت فرهنگ حجاب به طور حتم مبهم و غبارآلود خواهد بود. این امر به گسترش بدحجابی و بی‌حجابی منجر می‌شود. به همین دلیل، قرآن و آموزه‌های دینی به‌وضوح جامعه‌ای آرمانی و مطلوب از نظر پوشش زنان ترسیم کرده‌اند که در مفاهیم حجاب به‌طور دقیق بیان شده است.

۶. نقد دیدگاه مستشرقان

باتوجه به پراکندگی و شیوه موضع‌گیری‌های مستشرقان نسبت به حجاب اسلامی و انتشار آن در فضای مجازی، پرداختن به نقد این دیدگاه‌ها به‌ویژه در شرایط کنونی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

الف) حجاب و عقب‌ماندگی: در مطالعات مستشرقان، بسیاری از پژوهشگران، حجاب اسلامی را با عقب‌ماندگی زنان مسلمان مرتبط می‌دانند. در بسیاری از تصاویر و ادبیات آنها حجاب با افراط‌گرایی، خشونت و عقب‌ماندگی هم‌راستا می‌شود، به‌ویژه در مورد زنان افغانستانی، عراقی و سایر زنان مسلمان. این نگرش بخشی از توجیه حملات نظامی به این کشورها بوده است با این ادعا که زنان باید از عقب‌ماندگی نجات یابند. با این حال، پس از گذشت دو دهه، به‌جز تخریب زیرساخت‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی این کشورها وضعیت زنان حتی بدتر از گذشته شده است. اگر عقب‌ماندگی زنان مسلمان بپذیرفته شود، بخش عمده‌ای از آن به سیاست‌های استعماری غرب برمی‌گردد. حتی در دوره‌های اخیر با ظهور اقتصاد سرمایه‌داری در غرب و وضعیت زنان در آن، بسیاری از فعالان غربی خواستار بازگشت به گذشته و عبور از وضعیت ناپه‌نچار زنان در جوامع غربی هستند. (العامری، ۲۰۱۸) این نشان‌دهنده مسیر اشتباهی است که غرب در دوران سرمایه‌داری طی کرده و تأثیری است که این سیاست‌ها بر زنان به‌ویژه در زمینه حجاب و عفت برجای گذاشته است.

لیلا احمد (۲۰۱۵) به نکته مهمی اشاره می‌کند و معتقد است که دیدگاه‌های غرب درباره اسلام قبل از قرن هفدهم براساس افسانه‌ها و روایت‌های مسافران و صلیبیون شکل می‌گرفت. این دیدگاه‌ها توسط دانشمندان با دانش محدود از متون عربی تقویت می‌شد. وی همچنین اشاره می‌کند که نه تنها دولتمردان استعماری، بلکه میسیونرها نیز در ترویج این دیدگاه‌های نادرست درباره مسلمانان به‌ویژه حجاب نقش داشتند. به گفته احمد (۲۰۱۵)، برخی از این میسیونرها باور داشتند که زنان مسلمان باید توسط مسیحیت از وضعیت جهالت و تحقیر خود رها شوند. یکی از آنها می‌نویسد: «ازدواج در اسلام براساس شهوت است نه عشق و زن مسلمان که در پشت حجاب زندانی است در واقع برده است» (احمد، ۲۰۱۵). مستشرقان و مبلغان غربی معتقدند که مسلمانان باید آداب، رسوم و پوشش خود را کنار بگذارند و آن را با مدل‌های پیشنهادی غربی تطبیق دهند. برای آنها حجاب و آداب مربوط به زنان، نخستین مسائلی بود که نیاز به اصلاح داشت (احمد، ۲۰۱۵).

به‌طور مشخص، فرهنگ سرمایه‌داری با حجاب و پوشش مخالف است؛ زیرا برای جذاب کردن کالاهای خود، به‌ویژه از زنان استفاده می‌کند. امروزه بسیاری از تبلیغات تجاری از جذابیت‌های زنانه بهره می‌برند و هرچند صحنه‌های صریح جنسی به‌طور مستقیم نمایش داده نمی‌شود، اما تبلیغات تجاری به‌طور غیرمستقیم از این صحنه‌ها الهام می‌گیرند. این نشان می‌دهد که فرهنگ حاکم بر غرب که بر اقتصاد و تبلیغات تجاری تکیه دارد، زنان را به ابزاری برای فروش کالاها تبدیل کرده است. (سمیعی، ۱۳۹۸) مستشرقان ادعا می‌کنند که برای ترک روش‌های عقب‌مانده جوامع اسلامی، این جوامع باید از مسیر غرب به‌سوی موفقیت و تمدن پیش روند و زنان باید در این فرآیند، به‌ویژه در زمینه حجاب تغییر کنند (احمد، ۲۰۱۵).

این درحالی است که مستشرقان به این موضوع توجه نمی‌کنند که آیا مدل حقوق زن و خانواده در غرب به نتایج مطلوبی دست یافته است که کشورهای اسلامی نیز باید آن را الگو قرار دهند؟ بسیاری از غربیان اکنون اذعان دارند که پاسخ منفی است. کاهش نرخ ازدواج، افزایش آمار طلاق، ظهور پدیده هم‌خانگی، افزایش تعداد مادران تنها و پذیرش همجنس‌گرایی در بسیاری از کشورهای غربی، همگی دست‌به‌دست هم داده‌اند تا نهاد خانواده را تضعیف کنند. (احمد، ۲۰۱۵) این وضعیت مشکلات زیادی

از جمله مشکلات تحصیلی، روانی و شغلی را برای کودکان به همراه دارد. بسیاری از مشکلات و چالش‌های موجود در جوامع غربی به عدم رعایت حجاب و عفاف در این جوامع بازمی‌گردد.

ب) محرومیت از حضور در اجتماع: یکی از نقدهای اصلی مستشرقان نسبت به حجاب اسلامی از دست رفتن حق زنان مسلمان برای حضور آزادانه در اجتماع است. آنها حجاب را نوعی زندان برای زنان مسلمان می‌بینند. (حسین، ۲۰۰۴) برای پاسخ به این شبهه باید گفت که هر فردی باید از زاویه‌ای روان‌شناختی به حجاب نگاه کند و از خود بپرسد که آیا این حجاب، قبرستانی برای انسانیت است یا استعاره‌ای از هویت و انسانیت آن فرد. این خود زن است که باید در مورد پوشش خود حق انتخاب داشته باشد نه اینکه به او گفته شود چه چیزی درست است (العامری، ۲۰۱۸). در این زمینه، پژوهش‌های متعددی وجود دارد که نشان می‌دهد بسیاری از زنان مسلمان حجاب را به‌طور آزادانه پذیرفته‌اند. براساس آمارهایی که در سال ۲۰۰۵ توسط یک سازمان غربی منتشر شد، زنان مسلمان خودشان حجاب را اختیار کرده‌اند (العامری، ۲۰۱۸). کدی (۱۳۹۰) معتقد است که حجاب برای زنان محدودیت نیست. وی حجاب را نشانه‌ای از عدم آزادی یا مانعی برای فعالیت‌های مفید نمی‌داند.

خانم رابین رایت (۱۳۸۲) در مواجهه با فمینیست‌های تهران که حجاب دارند، از آنها پرسید که چرا این همه لباس اضافی پوشیده‌اند؟ پاسخ این بود: «شما در غرب بیش از حد به مسئله حجاب پرداخته‌اید. برای ما حجاب مسئله‌ای نیست و ما، خود این انتخاب را کرده‌ایم. بدنی که ما داریم برای خودمان ارزش شمند است». در عصر جهانی شدن و پست‌مدرن، زنان در کشورهای اسلامی و حتی غیراسلامی نیز گرایش زیادی به پوشیدن حجاب پیدا کرده‌اند (حسین، ۲۰۰۴). برخی از مستشرقان مانند آنا ماری (۲۰۰۴) اذعان دارند که حجاب موضوعی تاریخی است که در ادیان مختلف وجود داشته و اختصاص به شریعت اسلامی ندارد. او می‌گوید که حتی در زمان عبادت در کنیسه‌ها نیز زنان حجاب می‌پوشیدند. جالب است که مستشرقان، حجاب زنان مسلمان را عقب‌ماندگی می‌دانند، اما حجاب زنان غربی راهبه در کلیساها را نشانه عقب‌ماندگی نمی‌دانند؛ زیرا آنها عروسان عیسی مسیح (ع) هستند (لیگوری، ۱۸۳۵).

حجاب نه تنها زندان و مانع آزادی زنان نیست، بلکه همان آزادی است. حجاب به زنان این امکان را می‌دهد که از نگاه‌های هوس‌آلود مردان محافظت شوند. (حسین، ۲۰۰۴) مستشرقان به‌طور کلی از آزادی زنان سخن می‌گویند و پیشنهاد می‌کند که زنان مسلمان نیز فرهنگ غربی را بپذیرند. فرهنگی که در آن، زن غربی نه تنها از روابط خانوادگی جداست، بلکه باید در خدمت شرکت‌های سرمایه‌داری باشد و عفت خود را به فروش بگذارد. الیدی مارتی معتقد است که زن در فرهنگ سرمایه‌داری غرب، عفت خود را از دست می‌دهد و در برخی موارد نیز در معرض تجاوز قرار می‌گیرد (نجا، ۱۹۹۱). حجاب، مانع مهمی در برابر افتادن زنان در دام مردان هوسران است. حجاب در یک رابطه تقابلی با نگاه کردن تعریف می‌شود. هنگامی که فردی به دیگری نگاه می‌کند در واقع نگاه او را طلب می‌کند و دوخته شدن نگاه‌ها به یکدیگر زمینه‌ساز ارتباط متقابل است (مرگان، ۲۰۰۵). این نگاه می‌تواند در قالب رابطه طالب و مطلوب تحلیل شود که فرد با نگاه خود، اهمیت و ارزش آن موضوع را برای خود رقم می‌زند (پاکتچی، ۲۰۱۳). در چنین روندی، پوشش، عاملی برای کنترل این ارتباط و مهار آن استفاده می‌شود.

ج) توهین به کرامت زن: یکی از شبهات مطرح شده توسط مستشرقان این است که حجاب را نشانه‌ای از بی‌احترامی و توهین به کرامت زن می‌دانند. مستشرقان و بسیاری از کشورهای غربی مدعی هستند که کرامت را به زنان بخشیده‌اند، در حالی که واقعیت و حقیقت نشان می‌دهد که این ادعا نه تنها درست نیست، بلکه غرب در بسیاری از موارد با تحقیر و نادیده گرفتن حقوق زنان به کاهش شأن و مقام آنها پرداخته است. برای مثال، نگاهی به مشاغل زنان در کشورهای غربی نشان‌دهنده وضعیت واقعی جایگاه زنان است. براساس گزارشی که در سال ۲۰۰۷ در آمریکا منتشر شد زنان در مشاغلی مانند منشی‌گری

۹۶٫۷٪، حسابداری فرو شگاهها ۷۵٪، پیش خدمتی رستورانها ۷۴٪ و نظافت کاری ۸۹٫۲٪ مشغول هستند. این خود نشان دهنده جایگاه پایین آنها در بازار کار است. (العامری، ۲۰۱۸)

در دوران پست مدرن و با تأثیر از اقتصاد سرمایه داری، جایگاه زنان در غرب تا حد کالای جنسی تنزل یافته است. بر اساس تحقیقی که در سال ۱۹۹۳ انجام شد ۶۵٪ از جوانان آمریکایی گفتند که تجاوز به زنان را اشکالی نمی بینند و ۵۰٪ دیگر معتقد بودند که اگر مردی برای آن مبلغی پرداخت کند هیچ مشکلی وجود ندارد. (شالیت^۱، ۲۰۱۴) این وضعیت به ویژه با تأثیر از ایدئولوژی های پست مدرن و لیبرالیسم نشان دهنده کاهش شدید کرامت زنان و کاهش جایگاه آنها در جوامع غربی است. عفاف و حجاب نه تنها مختص دین اسلام است، بلکه در بسیاری از ادیان الهی و تمدن ها نیز ا صلی اخلاقی و اجتماعی است. در دین یهود و مسیحیت به رعایت پوشش کامل و پرهیز از آرایش و جلوه گری به طور جدی تأکید شده است (ذبیحی و موسوی، ۱۳۸۶). در جوامع مسیحی نیز پوشش زنان به طور وسیعی رواج داشته است. در تصاویر تاریخی از پوشاک مسیحیان و زنان اروپا حجاب کامل به وضوح مشاهده می شود (براون، ۱۳۷۰). بنابراین، حجاب نه تنها در اسلام، بلکه در بسیاری از ادیان و فرهنگ ها یکی از اصول اساسی رعایت حرمت و عزت زنان است.

وقتی از مدافعان حقوق زنان در غرب سخن به میان می آید باید پرسید زمانی که به زنان مسلمان ظلم و ستم می شد این مدافعان کجا بودند؟ زمانی که دختران و زنان مسلمان به طور وحشیانه ای کشته می شدند، بسیاری از آنها طعمه حیوانات درنده می شدند و حتی در برابر چشمان فرزندان خرد سالشان به قتل می رسیدند، آنها کجا بودند؟ (العامری، ۲۰۱۸) باید تأکید کرد که حجاب نه فقط ابزاری است برای محافظت از کرامت و عزت زن بلکه در بسیاری از فرهنگ ها و ادیان الهی و غیر الهی، پوشش اصلی فرهنگی و مذهبی است و همواره مورد احترام و تأکید بوده است.

د) حجاب و تأثیر آن بر سلامت روانی و جسمی: برخی از مستشرقان از حجاب به مثابه یک تکلیف مضر برای زنان انتقاد کرده اند. حجاب یکی از عوامل تعیین کننده شخصیت انسان است که ریشه در فطرت دارد و برای تأمین سلامت فرد و جامعه دارای اهمیت زیادی است. خانم کاترین بلوک، نویسنده کانادایی در مقدمه پایان نامه دکترای خود اشاره کرده است که در سال ۱۹۹۱ با دیدن گزارشی خبری در تلویزیون که زنان مسلمان را با حجاب نشان می داد به این نتیجه رسید که این زنان از اعتقادات خود تحت تأثیر می پذیرند. او در آن زمان مانند بسیاری از اروپایی ها بر این باور بود که اسلام به زنان ظلم می کند و حجاب نمادی از این ظلم است، اما پس از چهار سال و تجربه سفر معنوی که به پوشیدن لباسی مشابه لباس زنان مسلمان منجر شد بیش از پیش او تغییر کرد و مسلمان شد. (العامری، ۲۰۱۸)

اسدی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی نشان دادند که بین داشتن حجاب و عزت نفس رابطه معناداری وجود دارد. رعایت حجاب، سلامت روانی جامعه را تأمین و حس ارزشمندی را تقویت می کند. همچنین رجیبی (۱۳۸۵) در پژوهش خود به نقش حجاب در سلامت روان اشاره کرده است. بنابراین، بی حجابی و پوشش نامناسب، سلامت فرد، خانواده و جامعه را تهدید می کند و عواقب آسیب زای جبران ناپذیری به همراه دارد. یافته ها نشان می دهد که بدحجابی، انواع آسیب های روانی، خانوادگی و کاهش امنیت را به دنبال دارد و در سطوح کلان موجب فساد می شود (احمدی، و همکاران، ۱۳۸۹). دونکل و همکاران^۲ (۲۰۱۰) در پژوهش خود نشان دادند که زنان باحجاب نسبت به زنان بی حجاب رضایت و خشنودی بیشتری در روابط خانوادگی خود تجربه می کنند. دروگ سیمما^۳ (۲۰۰۷) در مطالعه ای نشان داد که زنان باحجاب آمریکایی کیفیت زندگی خانوادگی بهتری را درک کرده و حجاب بر سلامت روان آنها تأثیر مثبت دارد.

1. Shalit, W.
2. Dunkel, M. T., & et al
3. Droogsma, R. A.

۷. ارائه راهکار و مواجهه با تبلیغات مستشرقان درباره حجاب اسلامی

باتوجه به بررسی موضع‌گیری‌های مستشرقان نسبت به حجاب اسلامی و با در نظر گرفتن قلمرو زمانی تحقیق که به پنجاه سال اخیر محدود است، نقش رسانه‌ها در فرهنگ‌سازی در این حوزه بسیار مهم می‌باشد. بنابراین، راهکار مقابله با این موضع‌گیری‌ها نیز رسانه‌ای و فرهنگی است. رسانه‌ها بدون شک نقش اساسی در فرهنگ‌سازی دارند و توجه به کارکرد و تأثیر رسانه‌ها می‌تواند در خنثی کردن شبهات مستشرقان و رسیدن به فرهنگ مطلوب حجاب، یاری‌رسان باشد. امروزه، جهان در دست کسانی است که رسانه‌ها را در اختیار دارند و اهمیت رسانه‌ها به قدری برجسته است که پس از مرحله صنعتی شدن، مرحله ارتباطات و اطلاعات، گام بعدی در تقسیم‌بندی مراحل تاریخی تمدن بشری مطرح می‌شود (تافلر، ۱۳۷۷). راهکار ارائه شده در مقاله حاضر، نهادینه سازی فرهنگ حجاب بر اساس کارکردهای رسانه‌ای است. رفتارها زمانی نهادینه می‌شوند که عاملان آن رفتارها به مجموعه‌ای از معیارها، هنجارها و الگوهای مشترک از ارزش‌ها معتقد باشند و در انجام آنها به‌طور مستقیم به این هنجارها و الگوهای ارزشی متوسل شوند (افشار، ۱۳۹۳).

الف) ارزش‌گذاری غیرمستقیم دولت‌ها: براساس نظریه برجسته‌سازی، رسانه‌ها به‌طور مستقیم به جامعه نمی‌گویند که چگونه بیندیشند، بلکه به آنها می‌گویند که به چه چیزی بیندیشند. (دهشیری، ۱۳۸۸) رسانه‌ها در پردازش و انعکاس تصاویر در جامعه نقش اساسی دارند و می‌توانند تفکر و اندیشه‌ای خاص را در جامعه نهادینه کنند. دولت‌ها و حکومت‌ها کارگزاران ارزش‌ها و فرهنگ‌ها هستند. مخالفت با ارزش‌ها به فرهنگ و دین جامعه سرایت کرده و در درازمدت باعث نهادینه شدن ارزش‌های غیر سنتی و دینی می‌شود (افشار، ۱۳۹۳). فرهنگ‌سازی حجاب در قرآن کریم با بیان داستان‌ها آغاز می‌شود و این روش به‌طور ناخودآگاه ارزش‌های پاکدامنی و رعایت حریم‌ها را به مخاطبان خود می‌آموزد و زمینه‌های خطر این مفاهیم را نیز گوشزد می‌کند (زاهدی، و همکاران، ۱۳۸۹).

ب) هنجارسازی: هنجارسازی رسانه‌ها با هدف فرهنگ‌سازی از راه آموزش و پرورش، پرورش استعدادها، آگاهی‌بخشی به‌منظور انسجام اجتماعی و کاهش اختلاف‌ها انجام می‌شود. مسئله حجاب زنان مسلمان در غرب به ناهنجاری تبدیل شده است و رسانه‌ها می‌توانند به‌راحتی با ابزارهایی که در اختیار دارند هنجارها را تغییر دهند. (قائم‌مقامی، ۱۳۵۶)

ج) نمادسازی، جامعه‌پذیری و توجیه افکار عمومی: نمادها و نشانه‌ها در ارتباطات انسانی جایگاه بنیادینی دارند. این نمادها شامل اسطوره‌ها، تصاویر، مظاهر و نشانه‌هاست و به‌طور کلی، همه جنبه‌های ظاهری و نمادین میراث مادی و معنوی جوامع را دربرمی‌گیرد. (دهشیری، ۱۳۸۸) بسیاری از اندیشمندان، حجاب را نمادی از هویت اسلامی می‌دانند (حسین، ۲۰۰۴؛ بشیر، ۱۳۹۰). اگرچه حجاب در بین تمام ادیان وجود دارد، اما امروزه نمادی از جوامع اسلامی در برابر فرهنگ غربی شناخته می‌شود. این نماد نه‌تنها مسلمانان را گروهی دینی متفاوت از فرهنگ غالب غرب معرفی می‌کند، بلکه گفتمان دینی و فرهنگی متفاوتی را در جوامع غربی مطرح می‌کند که می‌تواند چالشی برای شاخص‌های آزادی، لیبرالیسم و فمینیسم باشد (بشیر، ۱۳۹۰).

د) تحول در سبک زندگی و ایجاد فضای فرهنگی مناسب در خانواده: رسانه‌ها می‌توانند با ارائه مفاهیم و تأثیرگذاری بر مفهوم‌سازی و تصمیم‌سازی کشورها و جوامع علاوه بر انتقال پیام به الگوسازی و فرهنگ‌سازی نیز دست یابند. رسانه‌ها می‌توانند با ترویج ادبیات حجاب و پوشش اسلامی در مهندسی و نهادینه سازی فرهنگ حجاب کمک کنند. مسئله حجاب یکی از مسائل مهم در اسلام و جوامع مسلمان است. در دیدگاه شرق‌شناسی، «من غربی» فردی کامل، عقلانی و متمدن و «من شرقی»، فردی ساده، غیرعقلانی و وحشی معرفی می‌شود. (بشیر، ۱۳۹۰) در بحث سبک زندگی، خانواده اولین نهادی است که فرد در آن قرار می‌گیرد و تأثیر بسزایی در رعایت الگوهای پوششی و رفتاری وی دارد. امروزه فضای فرهنگی خانواده با مشکلاتی مانند رشد فردگرایی، رواج تحمل‌طلبی و مدگرایی، نبود الگوهای مناسب شخصیتی و کم‌رنگ شدن نقش مادر مواجه است (افشار، ۱۳۹۳). این مسائل می‌توانند با کمک کارکردهای رسانه به‌طور قابل توجهی اصلاح شوند.

بحث و نتیجه‌گیری

از دیدگاه روش جستاری اسپریگنز، آینده فرهنگ حجاب و پوشش اسلامی ایجاب می‌کند که مسلمانان ابتدا وضعیت فعلی حجاب اسلامی در جوامع خود را درک کرده و شبهات و انتقادات مستشرقان را بشناسند. در گام بعد باید علل و عواملی که باعث حملات و نقدهای مستشرقان به این فرهنگ شده است را شناسایی و بررسی کنند. سپس، راهکارهای مناسب برای عبور از وضعیت موجود به سمت وضعیت مطلوب را ارائه دهند. پوشش و حجاب اسلامی، نماد امت اسلامی است و باید تلاش کرد تا این نماد در جوامع اسلامی گسترش یابد. با مطالعه و تحلیل وضعیت کنونی جهان اسلام و آثار مستشرقان روشن است که حجاب اسلامی با چالش‌های بسیاری مواجه است. شبهات و انتقادات مستشرقان در مورد حجاب اسلامی به چند نکته مهم خلاصه می‌شود: حجاب را مایه عقب‌ماندگی زن مسلمان، مانع حضور او در اجتماع، محبوس و زندانی کردن او در خانه و نمادی از بی‌احترامی به کرامت زن می‌دانند. آنها حجاب را عامل تکلف و ضرر برای جسم و روح زن مسلمان و سبب دوری او از زنانگی طبیعی می‌دانند (بالدی، ۲۰۲۱).

در مرحله چهارم، پس از بررسی و نقد این شبهات، نهادینه کردن فرهنگ حجاب در جوامع اسلامی ضروری است. این امر نیازمند همکاری با متولیان فرهنگی و بهره‌گیری از ابزار رسانه با کارکردهای مهم آن است. رسانه‌ها توانایی تغییر نگرش‌ها و احساسات نسبت به مسائل فرهنگی نوین را دارند و می‌توانند تأثیرات شگرفی در تغییر شیوه‌های نگرستن به فرهنگ حجاب بگذارند. به کمک رسانه‌ها می‌توان هم نقدهای موجود در مورد حجاب را مطرح کرده و هم این فرهنگ را در میان جوامع اسلامی نهادینه و فرهنگ‌سازی کرد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان تأکید می‌کنند که کلیه اصول اخلاقی در انجام و انتشار این پژوهش رعایت شده است. این موضوع توسط تمامی نویسندگان تأیید شده است.

عدم سوءرفتار علمی

مواردی مانند جعل داده‌ها، تحریف نتایج، سرقت ادبی (پلجیاریسم) و هرگونه رفتار غیراخلاقی دیگر در این پژوهش به‌طور جدی پرهیز شده است.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان به‌صورت مساوی در طراحی پژوهش، نگارش مقاله، و ویرایش نسخه‌های نهایی مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان عدم وجود تعارض منافع (Conflict of Interest) را در ارتباط با این پژوهش اعلام می‌کنند. به عبارت دیگر، هیچگونه منافع مالی یا شخصی که بر نتایج تحقیق تأثیرگذار باشد، وجود نداشته است.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هرگونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی انجام شده است.

سپاسگزاری

نویسنده مقاله از همه همکاران گروه علمی قرآن و تفسیر و نیز گروه علمی کلام اسلامی و نیز از کارکنان کتابخانه مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی قم که در ارائه و تهیه منابع با نویسندگان همکاری کردند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۷۸). مترجم: مکارم شیرازی. ناصر، قم: امیرالمؤمنین (ع).
- ابن منظور، محمدبن مکرم (۱۹۹۵). *لسان العرب*. بیروت: دارصادر.
- احمد، لیلا (۱۳۹۷). *گفت‌وگوی زنان امروز با پروفسور لیلا احمد (۱۳۹۷/۱۱/۲۶)*. مشاهده شده در تاریخ ۱۴۰۴/۳/۴ از وبسایت <https://zananemrooz.com>
- احمدی، خدابخش، بیگدلی، زهرا، مرادی، آزاده، و سیداسماعیلی، فتح‌الله (۱۳۸۹). رابطه اعتقاد به حجاب و آسیب‌پذیری فردی خانوادگی و اجتماعی. *نشریه مجله علمی-پژوهشی علوم رفتاری*، ۴(۲)، ۱۲۳-۱۳۴.
- اسپریگنز، توماس (۱۳۷۰). *فهم نظریه‌های سیاسی*. مترجم: رجایی، فرهنگ. تهران: نشر آگاه.
- اسدی، مریم، مشعل‌پور، مرضیه، عبادی، زهرا، موسوی، سارا، و زربخش، محمد (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین ابعاد عزت‌نفس و نگرش به حجاب در بین دانشجویان زن متأهل و مجرد دانشگاه پیامنور واحد اهواز. *نشریه علمی-پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی*، ۴(۲۰)، ۱۱۲-۱۲۵.
- افشار، ابادر (۱۳۹۳). *رسانه ملی و نهادینه‌سازی فرهنگ عفاف و حجاب*. تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما.
- براون، اشنايدر (۱۳۷۰). *پوشاک اقوام مختلف*. مترجم: شکوهی، کیوان. تهران: نشر کارگاه هنر.
- بشیر، حسن (۱۳۹۰). سیاست فرهنگی تفاوت در بازنمایی حجاب اسلامی در رسانه‌های غربی. *نشریه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۴(۳)، ۴۵-۵۹.
- پاکتچی، احمد (۱۳۹۲). *حجاب، دایره‌المعارف بزرگ اسلامی*. تهران: بنیاد دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- تافلر، الوین (۱۳۷۷). *به‌سوی تمدن جدید*. مترجم: جعفری، محمدرضا. تهران: نشر سیمرغ.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۳۷۶). *الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیه*. قاهره: احمد عبدالغفور عطار.
- حداد عادل، غلامعلی (۱۳۸۶). *فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی*. تهران: سروش.
- حسین، عقيله (۲۰۰۴). *المرأه المسلمه والفکر الاستشراقی*. بیروت: دارابن حزم.
- خواجانه‌نوری، بیژن (۱۳۹۱). گرایش به حجاب و سبک‌های متفاوت زندگی؛ مطالعه موردی: زنان شهر شیراز. *نشریه جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۳(۳)، ۱۲۳-۱۳۵.
- دورانت، ویلیام جیمز (۱۳۶۷). *تاریخ تمدن: رنسانس*. مترجم: تقی‌زاده، صفدر، و صارمی، ابوطالب. تهران: بینا.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۸). رسانه و فرهنگ‌سازی. *نشریه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۲(۴)، ۴۵-۶۷.
- ذبیحی، معصومه، و موسوی، زهره (۱۳۸۶). اشتراک حجاب در ادیان ابراهیمی. *نشریه مطالعات راهبردی زنان*، ۱۱(۳۶)، ۲۷-۴۸.
- رایت، رابین (۱۳۸۲). *آخرین انقلاب بزرگ: انقلاب و تحول در ایران*. مترجم: تدین، احمد، و احمدی، شهین. تهران: رسا.
- رجبی، عباس (۱۳۸۵). *حجاب و نقش آن در سلامت روان*. قم: مؤسسه آموزشی-پژوهشی امام خمینی (ره).
- زاهدی، عبدالرضا، امرایی، ایوب، و نظریگی، مریم (۱۳۸۹). روش قرآن کریم در نهادینه‌سازی عفاف و حجاب (با رویکرد ترتیب نزول). *نشریه مطالعات راهبردی زنان*، ۱۲(۴۹)، ۷۲-۸۵.
- الزهاوی، عباس عبدالستار عبدالقادر (۲۰۱۴). *المرأه المسلمه بین الغرب و الاسلام*. *نشریه کلیه التربیه للبنات*، ۲۵(۳)، ۳۸-۴۵.
- سعید، ادوارد (۱۳۸۶). *شرق‌شناسی*. مترجم: خنجی، لطفعلی. تهران: امیرکبیر.
- سعیدی، فریده (۱۳۷۵). *دانشنامه جهان اسلام و ایران (مدخل حجاب)*. تهران: بنیاد دایره‌المعارف اسلامی.
- سمیعی، محمد (۱۳۹۸). گونه‌شناسی دیدگاه‌های شرق‌شناسان نسبت به پوشش زن مسلمان. *نشریه سفینه*، ۱۶(۶۳)، ۱۱۲-۱۲۴.

- صابونچی، علی (۱۳۹۰). مقابله با حجاب، گام اول در پروژه اسلام‌هراسی غرب. نشریه پاسدار اسلام، (۳۵۹)، ۴۵-۵۹.
- صفاوردی، سوسن (۱۳۸۹). بازنمایی حجاب زن مسلمان در رسانه‌های غربی (جنبه‌های حقوقی و سیاسی). نشریه مطالعات راهبردی زنان، ۱۲(۴۸)، ۹۵-۱۰۸.
- العامری، سامی (۲۰۱۸). *الحجاب شریعه الله فی الاسلام و الیهودیه و النصرانیه*. السعودیه: تدوین للدراسات والابحاث.
- العصیمی، امل مطر (۲۰۲۰). *المرأه المسلمه و موقف المستشرقین*. بازیابی از <https://midad.com/article/>
- فورن، جان (۱۳۷۷). *مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سال‌های پس از انقلاب اسلامی*. مترجم: تدین، احمد. تهران: رسا.
- فیومی، احمدین محمد (۱۹۲۸). *مصباح المنیر*. قاهره: دارالکتب العلمیه.
- قائم‌مقامی، فرهنگ (۱۳۵۶). *آموزش با استعمار فرهنگی*. تهران: انتشارات جاویدان.
- کدی، نیک‌یار (۱۳۹۰). *ریشه‌های انقلاب ایران*. مترجم: گواهی، عبدالرحیم. تهران: نشر علم.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۹). *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*. تهران: سمت.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۰). *التحقیق فی کلمات القرآن*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). *مجموعه آثار*. تهران: صدرا.
- نتلر، رونالد، کوپر، جان، و محمود، محمد (۱۳۸۰). *رشد و گسترش مدرنیته در اسلام و خاورمیانه، اسلام و مدرنیته: پاسخ تنی چند از روشنفکران مسلمان*. مترجم: کریمی، سودابه. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- نجا، فاطمه‌هدی (۱۹۹۱). *المستشرقون والمرأه المسلمه*. بی‌جا: دارالایمان.
- واتسون، هلن (۱۳۸۲). *زنان و حجاب*. مترجم: بحرانی، مرتضی. نشریه کتاب زنان، ۵(۲۰)، ۳۳۰-۳۰۹.

References

- Ahmed, L. (۱۹۹۲). *Women and gender in Islam*. New Haven & London: Yale University Press.
- Baskin, J. R., & Head, C. (۲۰۰۷). *Covering of the Encyclopedia Judaica*. JERUSALEM: KETER PUBLISHING HOUSE Ltd.,
- Berner, S. (۱۹۹۶). Reconstructing self and society: Javanese Muslim women and the veil. *American Ethnologist*, ۲(۴), 673- 697 , <https://doi.org/10.1525/ae.1996.23.4.02a00010>
- Droogsma, R. A. (۲۰۰۷). Redefining hijab: American Muslim women's standpoint on veiling. *Journal of Applied Communication*, 35(3), 294– 319. <https://doi.org/10.1080/00909880701434299>
- Dunkel, TM., Davidson, D., Qurashi, S. (2010). Body satisfaction and pressure to be thin in younger and older Muslim and non-Muslim women: the role of Western and non-Western dress preferences. *Body Image*, 7(1), 56- 65. doi: 10.1016/j.bodyim.2009.10.003. Epub 2009 Nov 28. PMID: 19945924.
- Hester, E. B. (2011). Feminism Seduced: How Global Elites Use Women's Labor and Ideas to Exploit Women. *Feminist Economics*, 17(3), 203– 207. <https://doi.org/10.1080/13545701.2011.583203>
- Hoodfar, H. (۲۰۰۱). *The veil in their minds and on our heads: The persistence of colonial images of Muslim women*. New York: Palgrave Publishing.
- Liguori, S. A. (۱۸۳۵). *True spouse of Christ of the Nun Sanctified by Virtues of her State*. Dublin: John Coyne.

- Morgan, D. (۲۰۰۵). *The sacred gaze: Religious visuality in theory and practice*. CA: University of California Press.
- Shalit, W. (۲۰۱۴). *A return to modesty: Discovering the lost virtue*. USA: Free Press